

การดูแลสุขภาพช่องปากสำหรับผู้สูงอายุภาวะพึ่งพิง

ทพ.พุลพฤกษ์ โสภารัตน์

นางสาวมนัญญา เรือจิตร

สำนักทันตสาธารณสุข กรมอนามัย

หัวข้อ

1. ความสำคัญของช่องปากและการดูแล
2. โรค ความผิดปกติ และความเสื่อมที่พบได้บ่อย
3. การประเมินสภาพช่องปาก
4. การทำความสะอาดช่องปาก แบ่งตามการให้ความร่วมมือของผู้สูงอายุ

1. ความสำคัญของช่องปากและความจำเป็นในการรักษาสุขอนามัยช่องปาก

การมีสุขภาพช่องปากที่ดีมีความสำคัญกับทุกวัย และยิ่งสำคัญเพิ่มขึ้นเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุเพราะฟันของผู้สูงอายุที่เหลืออยู่มีการเปลี่ยนแปลงจากการใช้งานมายาวนาน หรือมีโรคที่เป็นมาตั้งแต่ก่อนถึงวัยสูงอายุ เช่น ฟันผุ โรคปริทันต์ รวมถึงมีการสูญเสียฟัน เกิดช่องว่าง ทำให้การดูแลรักษาความสะอาดทำได้ยากกว่าฟันทั่ว ๆ ไป

การดูแลสุขภาพช่องปากของผู้สูงอายุจึงเป็นเรื่องสำคัญ เพราะปากและฟันที่สะอาดจะช่วยให้ผู้สูงอายุรู้สึกสบาย ไม่เจ็บปวด ไม่มีกลิ่นปาก กินอาหารได้ตามปกติ นอกจากนี้ยังพบว่า สุขภาพช่องปากที่ดีช่วยให้ผู้สูงอายุควบคุมโรคเรื้อรัง (NCD) โดยเฉพาะโรคเบาหวาน ที่มีหลักฐานทางวิชาการว่า มีความสัมพันธ์โดยตรงกับโรคปริทันต์อักเสบและโรคของเนื้อเยื่ออ่อนภายในช่องปาก ซึ่งผู้ป่วยส่วนใหญ่มักจะไม่ทราบว่าป็นภาวะแทรกซ้อนของโรคเบาหวาน จึงทำให้ผู้ป่วยเบาหวานนั้น มีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคในช่องปาก รวมถึงความเสี่ยงที่จะติดเชื้อจากการสำลัก (aspiration pneumonia) ในผู้สูงอายุภาวะพึ่งพิงซึ่งอาจเป็นสาเหตุให้เสียชีวิตได้ การดูแลสุขภาพอนามัยช่องปากที่เหมาะสม สม่ำเสมอ ร่วมกับการเข้าถึงบริการได้อย่างสะดวก จะช่วยลดโรค ชะลอความเสื่อม ส่งผลให้ผู้สูงอายุรู้สึกสบาย รับประทานอาหารได้อร่อยและหลากหลายประเภท มีร่างกายแข็งแรง มั่นใจในการพูด ยิ้ม ไม่ต้องกังวลในการเข้าสังคมและส่งเสริมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี

2. โรค ความผิดปกติ และความเสื่อมที่พบได้บ่อย

2.1 ฟันผุและรากฟันผุ

สาเหตุ ด้วยผู้สูงอายุมีความเสี่ยงต่อการเกิดฟันผุเพิ่มมากขึ้น จากภาวะน้ำลายน้อยลง ร่วมกับเหงือกกร่น ทำให้เกิดฟันผุที่คอฟันและรากฟันได้ง่าย

ลักษณะ/อาการ ฟันสึก มักพบด้านบดเคี้ยวของฟันกรามและปลายฟันหน้า เกิดจากการบดเคี้ยวอาหาร จะมองเห็นตัวฟันสั้นลง ส่วนฟันสึกบริเวณคอฟันใกล้ขอบเหงือก มักเกิดจากการแปรงฟันที่รุนแรงหรือผิดวิธี ผู้มีฟันสึกอาจมีอาการเสียวฟันร่วมด้วย และอาจพบรอยร้าวเป็นเส้นบนตัวฟัน

ดังนั้น จึงเน้นการป้องกันโดยการแปรงฟันด้วยยาสีฟันผสมฟลูออไรด์ ความเข้มข้นไม่น้อยกว่า 1000 ppm. อย่างน้อยวันละ 2 ครั้ง หากใส่ฟันเทียมให้ถอดทำความสะอาดทุกครั้ง หลังรับประทานอาหาร

คอฟัน และ รากฟัน

ฟันสึก

ฟันผุหัก เหลือแต่ตอ

2.2 เหงือกและปริทันต์อักเสบ

สาเหตุ จากภาวะเรื้อรังของการทำลายเนื้อเยื่อเหงือกและกระดูกเบ้าฟัน อย่างต่อเนื่อง มีการร่นของเหงือกทำให้ดูเหมือนฟันยาวขึ้น และแยกกัน เกิดเป็นช่องว่างระหว่างฟัน

ลักษณะ/อาการ เหงือกบวม มีเลือดออกหลังการแปรงฟัน เจ็บเหงือกเวลาเคี้ยวอาหารในบางครั้ง ฟันโยก มีเหงือกบวมเป็นหนอง ในกรณีที่เป็นโรครุนแรงมาก ๆ จะมีกลิ่นปาก หากมีการทำลายอย่างมาก จะนำไปสู่การสูญเสียฟันได้

ดังนั้น สามารถป้องกันได้ด้วยการแปรงฟันอย่างถูกวิธี เพื่อลดการสะสมของเชื้อจุลินทรีย์เน้นบริเวณคอฟัน ร่วมกับการใช้อุปกรณ์ช่วยทำความสะอาดบริเวณซอกฟัน ได้แก่ แปรงซอกฟัน และไหมขัดฟัน หากผู้สูงอายุเป็นโรคเบาหวานร่วมด้วยต้องเน้นการดูแลสุขภาพอนามัยช่องปากให้ดี จะช่วยในการควบคุมระดับน้ำตาลในเลือดได้

ปริทันต์อักเสบ

เหงือกอักเสบ

การใช้แปรงซอกฟันทำความสะอาดบริเวณซอกฟันที่ติดกัน

2.3 ภาวะปากแห้ง

สาเหตุ เกิดจากความเสื่อมตามธรรมชาติของต่อมน้ำลาย รวมถึงการรับประทานยาบางชนิด เช่น ยาลดความดันโลหิต ยาขับปัสสาวะ ยาลดอาการซึมเศร้า และผู้ป่วยที่ได้รับการฉายรังสี (Radiation therapy)

ลักษณะ/อาการ จะรู้สึกปากแห้ง คอแห้ง กระหายน้ำบ่อย น้ำลายเหนียวข้น เจ็บภายในปาก แสบลิ้น ลิ้นแห้ง มีรอยแตก ไม่รู้รส มุมปากแตก ริมฝีปากแห้งบ่อย ๆ ส่งผลให้การพูด เคี้ยว กลืนลำบาก และยังเป็นสาเหตุสำคัญของโรคฟันผุที่ตัวฟันและรากฟันได้

ดังนั้นสามารถดูแลได้โดย ในผู้สูงอายุที่มีอาการไม่มาก ให้ใช้วิธีการจิบน้ำ หรือของเหลวปราศจากน้ำตาลบ่อย ๆ การเคี้ยวหมากฝรั่งปราศจากน้ำตาล แต่หากเป็นมาก อาจต้องใช้ผลิตภัณฑ์น้ำลายเทียม โดยให้ส่งต่อแพทย์ หรือ ทันตแพทย์เพื่อวินิจฉัยที่ชัดเจนปาก

2.4 แผล (Ulceration)

สาเหตุ เนื้อเยื่ออ่อนในช่องปาก ได้แก่ เยื่อช่องปาก ริมฝีปาก จะมีความยืดหยุ่นลดลง ฉีกขาดได้ง่าย เกิดจากการสร้างเคราติน (keratin) และคอลลาเจน (collagen) ลดลง และการขาดสารอาหารบางชนิด ได้แก่ วิตามินบี 2 โปรตีน หรือ ธาตุเหล็ก

ลักษณะ/อาการ ริมฝีปากแห้ง แตก มุมปากตก อาจมีแผลเปื่อยที่มุมปาก เยื่อช่องปากบางลง และแห้ง เกิดลักษณะเป็นแผล ผู้สูงอายุจะรู้สึกเจ็บ แสบ ปวด อาจมีการติดเชื้อมาร่วมด้วย ทำให้ไม่ยอมทานอาหาร และไม่ยอมแปรงฟัน

การดูแล สามารถใช้ยาในกลุ่ม **สเตียรอยด์** และ **ยาชา** เช่น TA 0.1 % oral paste ช่วยทาลดความเจ็บปวดให้ผู้สูงอายุได้ และหลีกเลี่ยงการกระทบกระเทือนบริเวณแผล หากพบว่าเกิดจากขอบฟันปลอมให้ถอดฟันปลอมออก จนกว่าแผลจะหาย แต่หากเกิดจากฟันที่แหลมคมให้ส่งทันตแพทย์เพื่อรักษาที่เหมาะสมต่อไป

2.5 ช่องปากไม่สะอาด

พบได้บ่อยในผู้สูงอายุ ที่ไม่สามารถทำความสะอาดช่องปากได้ด้วยตนเอง หรือไม่ให้ความร่วมมือในการทำทำความสะอาด ได้แก่ ผู้สูงอายุที่มีภาวะสมองเสื่อม มีข้อจำกัดในการอ้าปาก เป็นต้น

ลักษณะ/อาการ พบคราบสีเหลือง เหนียว ติดตามตัวฟัน ขอบเหงือก และคราบสีขาวยาวบนลิ้น มีเศษอาหารตกค้างตามกระพุ้งแก้ม และมีกลิ่นเหม็น ผู้สูงอายุจะรู้สึกไม่สะดวก ไม่สบาย ไม่สดชื่น

ดังนั้น ให้นับนการทำความสะอาดด้วยการแปรงฟัน ประเภทต่าง ๆ เพื่อกำจัดคราบอาหาร จุลินทรีย์ตามตัวฟัน กระพุ้งแก้ม และลิ้น หรือหากผู้ป่วยไม่ให้ความร่วมมือ ใช้ผ้าก๊อชพันนิ้วเช็ด แต่ไม่ควรบ้วนปากอย่างเดียว

2.6 การกลืนลำบาก

สาเหตุ กระบวนการกลืน เป็นกระบวนการที่ซับซ้อน ต้องอาศัยการทำงานที่ประสานกันเป็นอย่างดี ทั้งร่างกายและจิตใจ โดยระบบการรับรู้สัมผัสและประสาทสั่งการ ซึ่งทำงานภายใต้การควบคุมของจิตใจและกลไกรีเฟล็กซ์ ศูนย์ควบคุมการกลืนจะอยู่ที่สมองใหญ่ สมองน้อยและก้านสมอง ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอวัยวะในช่องปาก เรียกว่า ระยะช่องปาก (Oral phase) ริมฝีปากที่ปิดสนิท ลิ้นที่เคลื่อนไหวได้ดี กล้ามเนื้อที่ใช้ในการบดเคี้ยว เป็นกลไกสำคัญในการกลืน โดยพบว่า ผู้สูงอายุร้อยละ 40 จะมีอาการปากแห้ง จากการสร้างน้ำลายลดลง การไม่มีฟัน และกำลังกล้ามเนื้อที่ใช้ในการบดเคี้ยวลดลง ทำให้ผู้สูงอายุใช้เวลาในการบดเคี้ยวอาหารเพิ่มขึ้น กำลังและการประสานการทำงานของริมฝีปากและลิ้นลดลง ทำให้ระยะช่องปากใช้เวลานานขึ้น และประสิทธิภาพลดลง

ลักษณะ/อาการ ภาวะกลืนลำบาก เป็นภาวะที่ผู้สูงอายุกลืนอาหาร ของเหลว หรือน้ำ ลงสู่ลำคอได้ยากกว่าปกติ จึงต้องมีการกลืนหลายครั้ง กว่าอาหารจะหมดจากช่องปาก บางรายอาจมีอาหารเหลือค้างในปาก จึงเป็นแหล่งสะสมของเชื้อก่อโรค ผู้สูงอายุจึงเสี่ยงต่อภาวะปอดอักเสบจากการสำลัก อาการที่แพทย์หรือนักกิจกรรมบำบัด ใช้ประเมินว่า ผู้สูงอายุมีภาวะกลืนลำบาก ได้แก่ อาการกล้ามเนื้อรอบปากอ่อนแรง ริมฝีปากปิดไม่สนิทจนน้ำลายไหล ชอบเก็บอาหารไว้ที่กระพุ้งแก้ม กล้ามเนื้อรอบปากขยับได้ช้าขณะเคี้ยว

3. การประเมินสภาพช่องปาก

หลักสำคัญของการดูแลสุขภาพช่องปากอย่างมีคุณภาพ คือ การประเมินสุขภาพช่องปาก และวางแผนการดูแลและให้ความช่วยเหลือที่เหมาะสมกับผู้สูงอายุแต่ละราย และหากจำเป็นต้องได้รับการรักษาทางทันตกรรม ผู้สูงอายุควรได้รับการส่งต่อทันตแพทย์ในการรักษาอย่างทันท่วงที

เครื่องมือ ในการประเมินสุขภาพช่องปากมีหลายแบบ ขึ้นอยู่กับผู้ใช้ ในที่นี้ ขอแนะนำแบบประเมินสุขภาพช่องปาก (Oral Health Assessment Tool: OHAT) จากงานวิจัยของ Tipruthai Prayoonwong, PhD Thesis, Chiang Mai University, 2014. เรื่อง Development Of Community-Base Oral Health Care model for Thai dependent elderly ซึ่งได้มีการศึกษาและปรับปรุงยুক্তีให้สะดวกในการใช้งาน ประกอบด้วย 8 หัวข้อ ได้แก่ ริมฝีปาก เหงือก ฟันแท้ ฟันปลอม ความสะอาดของช่องปาก ลิ้น น้ำลายและอาการปวดฟัน มีตัวเลือก 2 แบบ คือ ใช่ กับ ไม่ใช่

แบบสัมภาษณ์เพื่อประเมินสุขภาพช่องปากผู้สูงอายุ			
คำชี้แจง โปรดเติมข้อมูลลงในช่องว่าง และ/หรือ ทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน ☐ ลงใน ☐ ให้ตรงกับความจริงมากที่สุด			
ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป			
ข้อมูลผู้สัมภาษณ์			
ชื่อ-สกุลผู้สัมภาษณ์..... ตำแหน่ง/หน้าที่ ☐ อสม. ☐ จน.รพ.สต. ☐ อื่นๆ.....			
วัน/เดือน/ปี ที่ทำการสัมภาษณ์..... สถานที่ประเมิน ☐ บ้านผู้สูงอายุ ☐ อื่นๆ.....			
ข้อมูลผู้สูงอายุ			
ชื่อ-สกุลผู้สูงอายุ..... อายุผู้สูงอายุ..... ปี เพศ ☐ หญิง ☐ ชาย			
ผู้สูงอายุ ☐ ช่วยเหลือตัวเองได้			
☐ ช่วยเหลือตัวเองได้บางส่วนแต่จำเป็นต้องพึ่งผู้อื่นในการดำเนินชีวิต			
☐ ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้เลย			
ผู้ให้ข้อมูล ☐ ผู้สูงอายุเอง			
☐ อื่นๆ ชื่อ-สกุล..... ความเกี่ยวข้อง ☐ ญาติ (ระบุ)..... ☐ ผู้ดูแลรับจ้าง			
ส่วนที่ 2 ภาวะสุขภาพช่องปาก (คำถามนี้ถามอาการที่เป็นในช่วง 3 เดือนที่ผ่านมา)			
	การประเมินสุขภาพช่องปาก		การให้คำแนะนำ
ริมฝีปาก			
1. ผู้สูงอายุมีแผลแดงบริเวณมุมปาก	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	☐ ดูแลสุขภาพช่องปาก ☐ โภชนาการ ☐ พบทันตบุคลากร
ลิ้น			
2. ผู้สูงอายุมีฝ้าขาวบนลิ้น	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	☐ ดูแลสุขภาพช่องปาก
3. ผู้สูงอายุมีปื้นสีแดงบนลิ้น	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	☐ โภชนาการ ☐ พบทันตบุคลากร
น้ำลาย			
4. ผู้สูงอายุมีเนื้อเยื่อในช่องปากแห้ง	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	☐ ดูแลสุขภาพช่องปาก
5. น้ำลายของผู้สูงอายุเป็นเมือกเหนียว	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	☐ กระตุ้นการหลั่งน้ำลาย ☐ พบทันตบุคลากร
หน้า 1		มีต่อหน้าถัดไป	

ส่วนที่ 2 ภาวะสุขภาพช่องปาก (คำถามนี้ถามอาการที่เป็นในช่วง 3 เดือนที่ผ่านมา)			
	การประเมินสุขภาพช่องปาก		การให้คำแนะนำ
เหงือกและเนื้อเยื่อในช่องปาก			
6. ผู้สูงอายุมีเหงือกบวม	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	☐ ดูแลสุขภาพช่องปาก ☐ พบทันตบุคลากร
7. ผู้สูงอายุมีแผลในช่องปาก	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	
8. ผู้สูงอายุมีปื้นสีขาว และ/หรือ แดงในช่องปาก	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	
9. ผู้สูงอายุมีก้อนเนื้อในช่องปาก	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	
ฟันธรรมชาติ			
☐ ไม่มีฟันธรรมชาติเหลืออยู่เลย (ข้ามไปทำข้อ 11 ต่อไป) ☐ มีฟันธรรมชาติ (ทำข้อ 10 ต่อไป)			
10. ผู้สูงอายุมีฟันธรรมชาติโยก / สึก / หุ	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	☐ ดูแลสุขภาพช่องปาก ☐ พบทันตบุคลากร
ฟันเทียม (หากมีฟันธรรมชาติอยู่ครบ ข้ามไปทำข้อ 14 ต่อไป)			
11. ผู้สูงอายุมีฟันเทียม	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	☐ พบทันตบุคลากร
(หากไม่มีฟันเทียม ข้ามไปทำข้อ 14 ต่อไป)			
12. ผู้สูงอายุใส่ฟันเทียมใช้ทุกวัน	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	
13. ฟันเทียมผู้สูงอายุมีปัญหา	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	
ความสะอาดในช่องปาก			
14. ผู้สูงอายุมีเศษอาหารติดในปาก / ฟัน / ฟันเทียม	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	☐ ดูแลสุขภาพช่องปาก
15. ผู้สูงอายุมีหินปูน (คราบสี) บนฟัน / ฟันเทียม	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	☐ ดูแลรักษาฟันเทียม
16. ผู้สูงอายุมีกลิ้นปาก	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	☐ พบทันตบุคลากร
การปวด			
17. ผู้สูงอายุมีอาการปวดฟัน	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	☐ พบทันตบุคลากร
18. ผู้สูงอายุมีหนองไหลจากฟัน / ในช่องปาก	☐ ไม่ใช่	☐ ใช่	
ส่วนที่ 3 สรุปการประเมินสุขภาพช่องปากผู้สูงอายุ			
☐ สุขภาพช่องปากดีมาก (ประเมินสุขภาพช่องปากได้ข้อสีเขียวทั้งหมด)			
☐ สุขภาพช่องปากเริ่มมีปัญหา (ประเมินสุขภาพช่องปากได้ข้อสีเขียว 1 – 5 ข้อ)			
☐ สุขภาพช่องปากมีปัญหาหนัก (ประเมินสุขภาพช่องปากได้ข้อสีเขียวตั้งแต่ 6 ข้อขึ้นไป)			

4. การทำความสะอาดช่องปาก แบ่งตามการให้ความร่วมมือของผู้สูงอายุ

4.1 วิธีการทำความสะอาดช่องปากผู้สูงอายุที่มีภาวะพึ่งพิง

การดูแลทำความสะอาดช่องปากผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ สำหรับผู้ดูแลให้เน้นการยืดหยุ่น และมีสมดุคที่ดีในชีวิต ทั้งของผู้ดูแลและผู้สูงอายุ อาจจะไม่ต้องแปรงเช้าและเย็นเสมอไป แปรงเวลาไหนก็ได้ เพราะบางทีตอนเช้า ผู้ดูแลมีกิจกรรมมาก เช่น เช็ดตัว กินข้าว ย้ายจากเตียงมานั่ง เปลี่ยนเวลามาแปรงฟันตอนบ่ายก็ได้ เวลาไหนก็ได้ หรืออาจแปรงฟันแค่วันละครึ่งก็พอ โดยให้แปรงร่วมกับการใช้ยาสีฟันผสมฟลูออไรด์ และผู้ดูแลอาจต้อง ช่วยกันมากกว่าหนึ่งคน ในขณะที่ช่วงเวลาอื่นที่ไม่สะดวกให้ใช้วิธีการเช็ด บ้วนปาก เพื่อลดเศษอาหารที่ตกค้างในช่องปาก โดยมีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เตรียมผู้สูงอายุก่อนการทำความสะอาดช่องปาก: สื่อสาร บอกผู้สูงอายุว่าจะทำอะไร

- 1.1 จัดเตรียมอุปกรณ์ให้พร้อม ได้แก่ แปรงสีฟัน ยาสีฟัน ผ้าก๊อช ชันน้ำ หรือ ชามรูปไต และ อุปกรณ์ช่วยอื่น ๆ ที่จำเป็น เช่น ตัวช่วยอำปาก (open width mouth) แปรงชอกฟัน แปรงลิ้น
- 1.2 จัดตำแหน่งผู้ป่วย ชันศีรษะขึ้น 30 - 45 องศา
- 1.3 ล้างมือ และใส่ถุงมือ

ขั้นตอนที่ 2 กำจัดคราบจุลินทรีย์ หรือ คราบอาหารตกค้าง

- 2.1 ใช้ผ้าก๊อช หรือ ผ้าสะอาดพันนิ้วและขุบน้ำเกลือ เช็ดคราบอาหารที่ตกค้างตามคอฟันและกระพุ้งแก้ม ทำให้ทั่วทั้งปาก ด้านซ้ายและขวา
- 2.2 แปรงฟันโดยใช้แปรงขนาดเล็ก ขนนุ่ม โดยให้แปรงด้วยน้ำเปล่าก่อน เพื่อกำจัดเศษอาหารที่ตกค้าง แล้วค่อยแปรงด้วยยาสีฟันผสมฟลูออไรด์เพียงเล็กน้อย เพื่อป้องกันการสำลัก (อาจใช้ยาสีฟันที่ไม่ผสมสาร SLS) หากผู้สูงอายุมีข้อจำกัดในการอำปากให้ใช้อุปกรณ์ช่วยอำปาก
- 2.3 ทำความสะอาดที่ละด้าน ทั้งบนและล่าง แล้วเช็ดออกด้วยผ้าก๊อช (แปรงฟันกรามด้านในเป็นซี่สุดท้าย เพราะอาจจะไปกระตุ้นการสำลักได้)
- 2.4 ใช้แปรงชอกฟันทำความสะอาดบริเวณชอกฟัน
- 2.5 แปรงลิ้น โดยลากจากโคนลิ้นไปปลายลิ้น 4 - 5 ครั้ง
- 2.6 ทำความสะอาดสายช่วยหายใจ หรือ สายให้อาหาร

ขั้นตอนที่ 3 การสร้างความชุ่มชื้น และรักษาแผลในช่องปาก

- 3.1 ทาครีมฝีปากด้วยวาสลีน หรือสารให้ความชุ่มชื้นชนิดน้ำ (Water - based lubricating agent)
- 3.2 หากมีแผลให้ใช้ยาชาเฉพาะที่ หรือ ยา TA 0.1% oral paste บ้าย เพื่อลดความเจ็บปวด
- 3.3 กรณีมีเหงือกบวม อักเสบ แนะนำให้ใช้ Chlorhexidine 0.12 % เช็ดตามขอบเหงือกให้ทั่ว เพื่อควบคุมเชื้อจุลินทรีย์ โดยให้เว้นระยะเวลาก่อน หรือ หลังแปรงฟันเสร็จแล้วประมาณ 2 ชั่วโมง และไม่แนะนำให้ใช้ต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน (ตามคำแนะนำของทันตแพทย์)

4.2 อุปกรณ์และผลิตภัณฑ์สำหรับทำความสะอาดช่องปาก

- 1) แปรงสีฟัน: เลือกแบบด้ามจับถนัดมือ ไม่ลื่น หัวแปรงขนาดพอเหมาะกับช่องปาก ขนแปรงอ่อนนุ่ม ไม่แข็งจนเกินไป หากผู้สูงอายุมีข้อจำกัดในการขยับข้อมือ อาจใช้ชนิดไฟฟ้า

- 2) ยาสีฟัน: ควรมีฟลูออไรด์ผสมเพื่อป้องกันฟันผุ หากต้องการความสดชื่น และกลิ่นหอมอาจใช้แบบสมุนไพรที่มีฟลูออไรด์ผสมร่วมด้วยได้

- 3) แปรงซอกฟัน/ไหมขัดฟัน: ใช้ช่วยทำความสะอาด บริเวณที่เป็นซอกฟัน

- 4) แปรงลิ้น: ใช้กำจัดเศษอาหารตกค้างตามลิ้น จะมีลักษณะแบน ทำให้ไม่โดนเพดานปาก ในขณะที่แปรง และไม่ทำให้เกิดอาการขย้อน ควรแปรงลิ้นก่อนการแปรงฟัน แปรงเบา ๆ จากโคนลิ้นมาปลายลิ้น โดยไม่ต้องใช้ยาสีฟัน ถ้าไม่มีแปรงสำหรับแปรงลิ้น ก็ใช้แปรงสีฟันธรรมดาที่มีขนแปรงนุ่ม เพื่อป้องกันการอักเสบและเลือดออกที่ลิ้น

- 5) ตัวช่วยอ้าปาก (Open with mouth): ใช้ช่วยพยุงฟันในผู้สูงอายุที่มีข้อจำกัดในการอ้าปาก กัดแปรงสีฟัน ไม่ให้ความร่วมมือ หรือ ปรับประยุกต์ด้ามแปรงสีฟันพันผ้าให้ผู้สูงอายุกัดแทนได้

- 6) น้ำยาบ้วนปาก: เป็นผลิตภัณฑ์เสริมในการทำความสะอาดช่องปาก ไม่สามารถทดแทนการแปรงฟันได้ ควรเลือกใช้น้ำยาบ้วนปากที่มีคุณสมบัติสอดคล้องกับปัญหาช่องปากของผู้สูงอายุ เช่น ให้ความสดชื่น ป้องกันหินปูน มียาฆ่าเชื้อ ลดการอักเสบ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ควรใช้น้ำยาบ้วนปากที่ไม่มีแอลกอฮอล์ และไม่ใช้สูตรฟอกสีฟัน รวมทั้งไม่ผสมน้ำมันหอมระเหย เพราะอาจทำให้ระคายเคืองได้ ทั้งนี้ขึ้นกับปริมาณความเข้มข้นและปฏิกิริยาของผู้สูงอายุแต่ละคน หากใช้น้ำยาบ้วนปากคลอเฮกซิดีน ควรเว้นระยะห่างจากการใช้ฟลูออไรด์ ประมาณ 2 ชั่วโมง